

Porthan ja suomalaisuus

Toivo Viljamaa

Turun yliopiston yhteyteen v. 1936 perustettu Porthan-Seura syntyi suomalaiskansallisessa hengessä.

Kansallistunteen tuote on myös v. 1864 Turkuun pystytetty pronssinen Porthanin patsas, maamme ensimmäinen monumentaaliveistos (veistoksen tekijä CARL ENEAS SJÖSTRAND)

Porthanin perinnön vaaliminen osoittaa, että häntä on pidetty suomalaisuuden esitaistelijana ja kansallistunteen herättäjänä. Aina tosin ei ole ollut selvää, millainen kansallinen suurmielinen Porthan oli. Muun muassa Turun patsashankkeen puuhamiesten Snellmanin ja Cygnaeuksen oli vaikeaa perustella muistomerkin tarkoitusta (Matti Klinge, *Mikä mies Porthan oli?* Helsinki 1989).

kaupungille. Paheällistä työssä tuli Du-
kasta kahdeksan- ja kymmenen, kymmene-
"Eläköön Porthanin herättämä henki,
Suomalaisissa Aurajoen rannoilla
Pohjan pitkille perille, Souffo Du-
tuloijsia", josta kansallisuus-
laji ja johon hurrahti. Silben lähetettiin

"Eläköön Porthanin herättämä
henki Suomalaisista Aurajoen
rannoilta Pohjan pitkille perille"

teoksisensa. Mutta Porthanin ansiot ovat i-
han toista laatua; hän oli hengen mies ja hä-
nen ansionsa ovat myös hengellistä laatua; vaikka
ne jo hänenkin ajallansa tunnustettiin suuriksi,
ovat ne kuitenkin vaikuttaneet enemmän tule-
vaisuuteen eikä niitä unhoteta niin kauan kuin
Suomen kansa maailmassa mainitaan; sillä hän
korotti suomalaisen sivistyksen siitä halveksit-
tusta ja unhotetusta tilasta, jossa se ennen
häntä oli ollut. Mitä olisimme me nyt ja mitä
koko kansan kieli ja historia, jos Porthania ei
olisi ollut?

Porthan oli ennen kaikkea kansallistietoisuuden herättäjä, kuten käy ilmi oululaisten Porthanin patsaan paljastusjuhlaan lähettämästä sähköisestä (*Sanomia Turusta* 16.9.1864) ja Elias Lönnrotin sanoista samassa juhlassa (*Hämäläinen* 16.9.1864): "Vaikka hänen ansionsa jo hänenkin ajallansa tunnustettiin suuriksi, ovat ne kuitenkin vaikuttaneet enemmän tulevaisuuteen eikä niitä unhoteta niin kauan kuin Suomen kansa maailmassa mainitaan; sillä hän korotti suomalaisen sivistyksen siitä halveksitusta ja unhotetusta

tilasta, jossa se ennen häntä oli ollut. Mitä olisimme me nyt ja mistä koko kansan kieli ja historia, jos Porthania ei olisi ollut?”

Porthan ei kuitenkaan ollut suomalaisuus-kiihkoilija esimerkiksi sillä tavalla, että hän olisi vastustanut ruotsin kieltä, kuten 1800-luvun *fennomaanit*. Ja vaikka hän varmasti rakasti isänmaataan ja hänet yhdessä sukulaisensa, äitinsä sedän, Daniel Jusleniuksen, kanssa luetaan suomalaisuusaatteen eli *fennofiilisyyden* edustajaksi, hän ei ollut fennofiili sillä tavalla, että olisi yhtynyt ylistämään Suomen kansan varhaisvaiheita.

Porthanista tuli kansallisen tietoisuuden herättäjä siksi, että hän uutterana tutkijana, tietojen kerääjänä ja kirjoittajana pani alulle kansalliset tieteet, Suomen varhais historian, suomen kielen, suomalaisen runouden ja kansanperinteen tutkimuksen. Porthanin kansallistunteeseen kuului oikeiden tietojen etsiminen ja esittäminen Suomen ja suomalaisten varhais historiasta. Näin hän loi perustan suomalaisuuden eli kansallisen identiteetin tunnistamiselle.

Porthan käsitteli suomalaisuutta useissa teoksissaan, joista tärkeimmät ovat:¹

- Suomalaisesta runoudesta (*De poësi Fennica*, 1766–1778; *OO IX*: 1–114; suom. Kajanto 1983).
- Johannes Sainovicsin teoksen *Demonstratio idioma Ungarorum & Lapponum idem esse* (Hafniae 1770) arvostelu (*ÅT 1771 = OS V*: 129–139).
- Suomalaisten taikaukosta (*De superstitione veterum Fennorum*, 1782; *OO IX*: 165–262; suom. *VT*: 44–115).
- Paavali Juustenin Suomen piispain kronikka (*P. Juusten Chronicon episcoporum Finlandensium*, 1784–1800; *OO VI–VIII*; suom. valikoiden *VT*: 144–227). Ensimmäinen Suomen historian kokonaisesitys, jolla Porthan ansaitsi nimityksen ”Suomen historian tutkimuksen isä”.
- Muinaisten kveenien heimosta (*De antiqua gente Quenorum*, 1788; *OO IX*: 419–437; suom. *VT*: 237–247).
- Pirkkalaisista (*De Bircarlis*, 1786, 1789; *OO IX*: 357–418; suom. *VT*: 248–279).
- Suomalaisten luullusta noituudesta (*De fama magiae Fennis attributae*, 1789; *OO IX*: 264–283; suom. *VT*: 116–120).
- Suomalaisten asuinsijat Ruotsin puolella (”Om de i åtskilliga landsorter på svenska sidan boende finnar”, *ÅT 1793 = OO XIII*: 49–73).
- Suomen kansan asema ja tila sen joutuessa Ruotsin vallan alle (”Finska folkets läge och tillstånd, vid den tiden, när det först lades under svenska kronans vissa och varaktiga välde”, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar*, osa IV, 1795: 1–33 = *OS V*: 1–27).
- Suomen sukuisista kansoista: lappalaiset (”Om de nationer, hörande til finska folkstammen, hvilka i den äldre nordiska historien omtalas. I. Lapparne”, emt. osa IV, 1795: 36–51 = *OS V*: 31–42).
- Kuningas Alfredin Skandinavian kuvaus (”Försök at upplysa Konung Aelfreds geografiska beskrifning öfver den europeiska norden”, emt. osa VI, 1800: 37–106 = *OS V*: 43–99).

¹ Esittelen teokset aikajärjestyksessä. Porthanin kirjallisen tuotannon julkaisut ja käännökset on lueteltu *Opera omnia* -sarjan osan XIII liitteessä, s. 383–388.

- Suomen kielen päämurteista (*De praecipuis dialectis linguae Fennicae*, 1801; *OO IX*: 284–303; suom. *VT*: 317–327).
- Pitäjien ja kaupunkien kuvauksia (mm. Viitasaari) sekä lisäyksiä ja korjauksia Suomen maantiedettä koskeviin tietoihin (*ÅT, passim* = *OO XIII*: 121–216).

Mitä suomalaisuuteen kuului Porthanin aikana?

En käsittele sitä, millaisia suomalaiset olivat Porthanin aikana, vaan tarkastelen sitä, millaisia käsityksiä Porthanin aikaan oli suomalaisuudesta eli suomalaisten kansallisesta identiteetistä. Millaisia vastauksia annettiin seuraaviin kysymyksiin: Mistä suomalaiset olivat tulleet? Mitä on suomen kieli ja suomalainen kulttuuri? Mikä on perinteisesti suomalaista eli millaisia ovat suomalaisten tavat?²

Suomalaisten juurien etsiminen on ollut ja on edelleen hyvin suosittu aihe – äärimmäisenä tapauksena suomalaisuuden etsiminen sisältää väitteen, että suomalaiset ovat aina joutuneet taistelemaan, etteivät muut, etenkin ruotsalaiset, pyyhkisi heitä pois maailman kartalta. Porthan ei ollut tämäntyyppinen Suur-Suomen etsijä, vaan hän antoi lähdetutkimuksillaan välineet kriittiselle ja objektiiviselle tarkastelulle.

Suomalaisuutta koskevat väitteet ja käsitykset perustuivat seuraaviin seikkoihin:

(1) Muinaisia kansoja koskevat tarinat

- Tacituksen *Fenni* ja muut muinaiskansoja koskevat tarinat (mm. skyytit ja kimbrit).
- Pohjoismaiset saagat: *kveenit* ja ”*Suomen kuninkaat*”.
- Kronikat, mm. Adam Bremeniläisen ”Naisten maa” (*Fennia = terra feminarum*, vrt. Tacitus, *Germania* 45 ”*femina dominatur*”), ”*Kvinlandia*” ja amatsonit; myös Saxo Grammaticus, *Reges Danorum* ja *Chronicon Norvegiae* (bjarmit, skritofinnit).
- Nestorin kronikka, joka esittelee Suomen sukuisia kansoja Kaspianmeren äärellä ja Volgan mutkassa.³
- Maantieteelliset kuvaukset, erityisesti Alfred Suurella esiintyvä Ottarin Skandinavian kuvaus.⁴

² Tämä artikkeli pohjautuu Viitasaarella 11.11.2004 pidettyyn esitelmään.

³ Porthan esittelee suomalais-ugrilaiset kansat ja kielet Juustenin Piispainkronikan selitysteoksessaan (*Chron. episc.*, s. 71–88 = *OO VI*: 85–106; Kajanto, *VT*: 155–164). Esittely perustuu Nestorin kronikkaan. Porthanin lähteinä olivat ajan tunnetuimmat Venäjän historian ja Venäjän kansojen tuntijat Gerhard Friedrich Müller (*Sammlung russischer Geschichte*, St. Petersburg 1764), August Ludwig von Schlözer (*Allgemeine nordische Geschichte*, Halle 1772), Simon Pallas (*Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs*, I–III, St. Petersburg 1771–1776), Johann Eberhard Fischer (*Sibirische Geschichte*, St. Petersburg 1768) ja Johannes Petrus Falk (*Beiträge zur topographischen Kenntnis des russischen Reichs*, St. Petersburg 1785–86).

⁴ Ottarin (Ohtheren) matkakertomus on Alfred Suuren muinaisenglanniksi käännettävän Orosiuksen historiategoksen liitteenä. Porthan laati siitä edition ja ruotsinnoksen Kuninkaallisen kirjallisuus-, historia- ja antikviteettiakatemian julkaisusarjaan (*Handlingar* VI, 1800, s. 37–106 = *OS V*: 52–99). Porthanin artikkeli on ensimmäinen Suomessa tehty englannin kieltä koskeva tutkimus; ks. Nils Erik Enkvist, *Porthans ”Försök at uplysa konung Alfreds georaphiska beskrifning öfver den europeiska Norden”* (Åbo 1958). Vuonna 1800 Porthan käytti Daines Barringtonin toimittamaa editiota, *The Anglo-Saxon Version from the Historian Orosius. Together with an English Translation* (London 1773). Aiemmin v. 1788 (*De antiqua gente Quenorum*) hän oli käyttänyt lähteenään J. Langebekin Tanskan historiaa *Scriptores rerum*

(2) Suomalaisten esiintyminen ulkomailla: sodat, erityisesti 30-vuotinen sota, oppineet, matkailijat ja siirtolaiset, erityisesti Ruotsin (Länsipohjan) suomalaiset.

(3) Ulkomaalaisten vaikutus Suomessa: oppineet ja matkailijat (esim. Lapin matkailijat), katolinen kirkko (erityisesti Ruotsista tehdyt ristiretket suomalaisten, hämäläisten ja karjalaisten käännättämiseksi) ja Suomen ruotsalaiset (Pohjanmaan rannikon asukkaat).

Käsittelen Porthanin ajan suomalaisuus-käsityksiä kolmesta näkökulmasta, joissa pyrin ensiksi esittämään ikään kuin ”harhaisen” käsityksen ja sitten vastineeksi Porthanin ”korjauksen”.

I. Fennofiilit (mm. Daniel Juslenius) ja fantasiat (Ruotsissa ns. rudbeckiläisyys tai götismi): keskeinen väite oli, että suomalaiset ovat israelilaisten sukua.

II. Suomalaiset Suomen alkukansaa ja ”Suur-Suomi” -kuvitelmat.

III. Suomalaisten tavat (taustalla Daniel Jusleniuksen suomalaisten ylistys teoksessa *Aboa vetus et nova*, 1700).

I. Suomalaiset ovat israelilaisten sukua?

1700-luvun historiantähtäystä hallitsivat Ruotsin suurvalta-ajan innoittamat täysin epäkriittiset kuvitelmat, joille Rudbeck vanhemman mukaan on annettu nimitys rudbeckiläisyys.⁵ Vuonna 1679 tuo mainio lääkäri ja tiedemies Olof Rudbeck julkaisi *Atlantica* -teoksensa. Siinä todisteltiin muun muassa, että Ruotsi olisi ihmiskunnan alkukoti, josta kaikki maailman kielet ja kulttuurit olivat lähtöisin.

Suomessa rudbeckiläisyys esiintyi kuvitelmana, että suomalaiset olisivat israelilaisten jälkeläisinä ja suomen kieli heprean sukukieli. Sukulaisuutta ei esitetty ainoastaan fantasiakirjallisuudessa vaan myös akateemisissa yhteyksissä.⁶ Porthanin isosetä pyhien kielten professori Daniel Juslenius, tunnetuin fennofiili, oli virkaanastujaisesityksessään ottanut esiin suomen ja heprean yhtäläisyyden, joka olisi näkynyt varsinkin sanastossa ja taivutuksessa, ja vielä 1764 historian professori Johannes Bilmarkin johdolla esitettiin väitöskirja ”Suomalaisten alkuperästä” (Fridericus Collin), jossa yritetään todistaa, että eräät Assyrian kuninkaan Salmanassarin karkottamat israelilaisheimot olisivat vaelta-
neet pohjoiseen Suomeen.⁷

Koska suomalais-ugrilaiset kielet oli jo löydetty, suomen sukulaisuus heprean kanssa oli helppo torjua. Siitä huolimatta fennofiilit ja rudbeckiläiset esittivät jatkuvasti esimerk-

Danicae Medii Aevi I–III (Aarhus 1772–1774). Ottarin matkakuvauksesta viimeksi Irmeli Valtonen, *The North in the Old English Orosius: A Geographical Narrative in Context* (Univ. of Helsinki 2008).

⁵ Götismistä ja rudbeckiläisyydestä Juha Manninen, Kansakunnan aatteen synty Ruotsissa ja Suomessa. *Tieteessä tapahtuu* 2002/1. Ks. myös Erkki Urpilainen, *Algot Scarin ja gööttiläisen historiantutkimuksen mureneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella*. Helsinki 1993.

⁶ Mm. Olof Rudbeck nuorempi, tunnettu luonnontieteilijä ja Lapin matkaaja, keräsi lapin ja suomen sanoja puolustaakseen isänsä teoriaa: Olof Rudbeck d. y., *Lapponia illustrata* (Upsaliae 1701) ja *Specimen usus linguae Gothicae* (Upsaliae 1717).

⁷ *Dissertatio historica de origine Fennorum, sub praesidio mag. Johannis Bilmark, ... submittit Fridericus Collin*. Aboae MDCCLXIV. Ks. Tapani Harviainen, The story of supposed Hebrew-Finnish affinity, *Kimmo Koskenniemi Festschrift on the 60th birthday*, CSLI Publications (Stanford 2005), s. 307–324.

kejä suomalaisten muka vanhoista tavoista, jotka muistuttaisivat juutalaisuudesta (ÅT 1783: 47; OO XIII: 234–239).

(1) Lauantain pyhittäminen lepopäiväksi ja juutalaisten sapatti.

Rudbeck kertoo asiakirjasta, jonka mukaan Kustaa Vaasa olisi määrännyt suomalaiset viettämään sunnuntaita (sapattia) – siis siihen saakka suomalaiset olisivat, kuten juutalaiset, pyhittäneet lauantain. Porthan lukee Kustaa Vaasan määräyksen tarkemmin ja huomaa, että siinä esitetään ihan päinvastaista kuin mitä Rudbeck väittää: muutamat harhaoppiset ovat ryhtyneet *nyt* viettämään lauantaita juutalaisten tapaan ja heidät pitää siksi palauttaa oikeaan järjestykseen (”någre vidskeppelige, ... först då nyligen fallit uppå den villfarelsen at fira lördagen”, s. 235).

(2) Vuoden aloittaminen maaliskuusta.

Vanhat suomalaiset olisivat kuten juutalaiset aloittaneet vuoden maaliskuun alusta. Tälle ei ole suomalaisten osalta mitään erityistä syytä, vaan Porthanin mukaan se on ollut varhaisille kansoille laajalti tavallista (”Israeliterne hafva väl ej varit det enda folk, som begynt sit år ifrån vår-dagjämningen”, s. 235).

(3) Suomalaisten sauna ja juutalaisten rituaalinen puhtaus.

Peseytyminen on siis muualla tuntematonta, toteaa Porthan ironisesti, ja tunnetut saunan käyttäjät venäläiset ovat siis myös juutalaisia (”våra grannar Ryssarne ... männe ock de äro Israeliter?”, s. 235)!

(4) Happamaton leipä ja mämmi!

Suomalaiset syövät pääsiäisen aikaan happamatonta leipää, muulloin he syövät hapanta leipää. Porthan ihmettelee väitettä, mutta arvelee, että aiheen tähän on antanut lounais-suomalaisten ”mämmi”. Porthanin mielestä mämmissä ei ole mitään alkusuomalaista tai juutalaista. Mämmiä valmistettiin alun perin Etelä- ja Lounais-Suomessa ja sitä söi katolisen paaston aikaan niin suomen- kuin ruotsinkielinenkin väki, mutta se ei kuulunut sisäsuomalaisten, savolaisten ja karjalaisten, perinteiseen ruokavalioon (s. 235–236). — Suomalaisen mämmin maininta esiintyy ensimmäisen kerran kirjallisuudessa Daniel Jusleniuksen teoksessa *Aboa vetus et nova*. Juslenius esittelee väriiltään mustahkon mutta harvinaisen makean puuron, jota syödään pääsiäisenä happamattoman taikinan muistoksi. Jusleniuksen kuvauksen mukaan puuro paistettiin uunissa tuohisessa astiassa.⁸ Porthan sanoo, että lounaissuomalaisten mämmi valmistettiin kiirastorstaina ja paistettiin tuohiropeissa (”i näfverskeppor”) ja sitä syötiin erityisesti nuorison suosimana herkkuna pitkänperjantain aikaan; syömiseen käytettiin päretikkuja (”... ätes häldst om Långfredagen, särdeles af ungdomen, såsom en läckerhet. För beqvämlighetens skull, nyttjas dervid pärtstickor, som til den ändan täljas och flättas”).

(5) Kevätkesän (helluntain) juhlistaminen puiden lehdillä.

Tähän Porthan toteaa ironisesti, että monilla paikoin Suomessa puut eivät ole vielä edes lehdessä helluntaina. Juhannuksena taas on tapana koristaa taloja lehtipuilla, mutta se on enemmän ruotsalaisten kuin suomalaisten tapa (s. 236).

Porthanin vastaukset tapoja koskeviin harhakuviin perustuvat siihen, että väitteet ovat vain sattumanvaraisia huomioita, ilman että tietoja olisi tarkasteltu kriittisesti. Hyvä

⁸ Mämmin valmistusohje löytyy Turun Akatemian kemian professorin Pehr Gaddin teoksesta *Försök til en oekonomisk beskrifning öfver Satacunda häraders norra del* (Stockholm 1751).

esimerkki Porthanin menetelmästä on se, miten hän osoittaa vääräksi väitteen, että suomalaiset sairastuisivat muita herkemmin spitaaliin, ns. juutalaisten tautiin.

(6) ”Juutalaisten tauti”, lepra.

Kun Rudbeck ei löytänyt vanhempaa eikä parempaa todistetta sille, että lepra olisi suomalaisten ikivanha kansallistauti – Porthan sanoo ironisesti –, hän viittaa kuningas Kustaa Aadolfin vuodelta 1619 olevaan kirjeeseen, jossa kehoitetaan perustamaan Suomeen erityinen spitaalisten sairaala. Rudbeck ei siis tiennyt, että vastaavia laitoksia oli ollut jo kauan Ruotsin maassa. Porthan itse esittää todisteeksi dokumentin,⁹ joka on lähes 200 vuotta varhaisempi, ja siitä käy selvästi ilmi, että spitaali oli yhtä hyvin, ellei enemmänkin muiden kuin suomalaisten ”kansallistauti” (s. 236–239). – Porthanille oli kaksi asiaa erityisen tärkeitä: oikeat tiedot Suomesta ja suomalaisista, ja toiseksi menneisyyttä koskevien väitteiden tulee perustua huolelliseen aitojen ja mahdollisimman varhaisten dokumenttien tutkimiseen.

II. Suomalaiset ovat pohjolan alkuasukkaita?

Yleinen käsitys, että suomalaiset olisivat olleet pohjolan kanta-asukkaita, perustui ajatukseen, että Tacituksen ja muiden antiikin aikaisten historioitten *fennit* tai *finnit* tarkoittaisivat suomalaisia. Lisäpontta teorialle antoivat eräät Islannin saogat, joissa kerrotaan ”Suomen kuninkaista”.

Asiakirjoissa nimitys *Fenni* tai *Finni* esiintyy ensimmäisen kerran tarkoittamassa suomalaisia paavi Aleksanteri III:n *gravis admodum* -bullassa (n. v. 1170). Kirjeessä luonnehditaan suomalaisia epäluotettaviksi käännyttäviksi: *Finni semper imminente sibi exercitu inimicorum, fidem servare Christianam promittunt, et praedicatorum et eruditorum Christianae legis desideranter requirunt, et recedente exercitu fidem abnegant* (Porthan, *Sylloge*, n:o II = OO XII: 214–216).

Nimitys *Finnigia* esiintyy Olaus Magnuksen *Carta Marinassa* (vuodelta 1539): *FINLANDIA vel Finningia olim regnum* (Finlandia eli Finningia, muinainen kuningaskunta). Finningia on skandinaavisessa mytologiassa esiintyvä vanha kuningaskunta, jonka Olaus Magnus siis sijoittaa Varsinais-Suomen alueelle (Olaus Magnus Gothus, *CARTA MARINA ja sen selitys 1539*. Kartta-keskus, Helsinki 1993).

Ensimmäisen jälkikristillisen vuosisadan historiankirjoittaja Tacitus kertoo mm. seuraavaa (*Germania* 46, suom. Edwin Linkomies):

”Fenneille on ominaista ihmeellinen alkukantaisuus ja viheliäinen köyhyys. Heillä ei ole aseita, ei hevosia, ei asuntoja. Ravintona ovat kasvit, vaatteina nahat, makuusijana maa. ... Metsästys elättää samalla tapaa sekä miehiä että naisia... Lapsilla ei ole muuta suojaa petoja ja sateita vastaan kuin jonkinlainen oksista

⁹ Ruotsin valtaneuvoston kirje v. 1440; *REA* nro 489 (= Åbo Domkyrkas Svartbok, fol. 19). Porthan siteeraa asiakirjaa myös Piispainkronikassaan (*OO* VII: 521–522) ja *Sylloge* -teoksessaan (n:o LXI *Litterae Senatus Regni de Leprosorio Aboae condendo*, *OO* XII: 396). Porthanin käyttämiä lepra koskevia kirjallisuuslähteitä olivat Anne-Charles Lorry, *De morbis cutaneis* (Paris 1774) ja Carl von Linné (resp. Isacus Uddman), *De lepra* (Upsaliae 1765). Pohjanmaan oloista (myös taudeista ja rutoista) oli kirjoittanut Petrus Mathesius, *Dissertatio geographica de Ostrobotnia* (Upsaliae 1734).

punottu katos. Sinne palaavat työkykyiset, se on vanhusten turvapaikka. Mutta tällaista elämää he pitävät onnellisempana kuin huokailta pelloilla ja nähdä vaivaa talojen rakentamisessa ...”

Porthanin mielestä tällainen villien metsästäjien kuvaus ei voi tarkoittaa suomalaisia, sillä ensimmäisen ristiretken tekijät (Eerik ja Henrik) kohtasivat kansan, jolla oli vakinaiset asuinpaikat (*kihlakunda, kylä, piha, talo, huone, pirtti, sauna, aitta, riihi, pihatto, navetta* jne.) ja jonka pääelinkeinona oli maatalous, sillä varhainen omaperäinen kulttuurisanasto kertoo etenkin kaskenpolttoon perustuvista elinkeinoista:¹⁰

kaski, huhta, karsi, palo, käärti, lottero, rasi, aho, kytömaa; vainio, moisio, halme; sahra, hara, äes, jyväs, varsta, sirppi, vikahde, rohka; ohra, nisu, vehka, jauho, talkkuna, puuro, leipä, jyrkä, kyrsä, rokka, sahti, kalja; papu, herne, nauris, pellava.

Nämä maatalouteen liittyvät sanat ovat Porthanin mielestä perisuomalaisia sanoja. Luettelo on mainio esimerkki Porthanin kielellisestä tutkimusmenetelmästä. Todistelu perustuu siihen, että jos kielellinen vertailu osoittaa yhteiskunta- tai kulttuuri-ilmiön nimityksen alun perin suomalaisiksi, silloin on myös väline, laitos tai tapa suomalaisten mukanaan tuoma. Runsaasta kangas- ja nahkatöihin liittyvästä sanastosta Porthan vastaavasti päättelee, että nämä käsityötaidot olivat suomalaisilla hyvin vanhaa perua.¹¹

kangas, kude, niisi, pirta, sukkula, sohlo, luoma, luoda, vihti, kerä, kehrätä, värttinä; lape, lanka, rihma; kosti, hursti, vaxti, piikko, aivina, palttina, sarka, verka; turkki, roukki, rukkana, takki, viitta, nuttu, ryöpö, mekko, sopa, paita; lakki, hiippa, hyttyri, kypärä, reuhka, pitnilkka, tanu, tirkatti, hillikka, hundu; sukka, sääryys, syylingät, kinnas, lapottimet, turvakko, kenkä, pieksu, ruojut, lipokas, kallokas, kalso, tallus, töppöset, kurpuset, virsu.

Esi-isämme tunsivat siis maanviljelyksen, heillä oli kehittyneitä käsityötaitoja ja heidän yhteiskuntansa järjestäytyminen oli alkuasteilla.

Taruperäisten historiakirjojen asemesta Porthan antaakin enemmän arvoa lähteille, jotka koskevat konkreettisemmin Suomea ja suomalaisia. Tärkeä lähde oli Nestorin kronikka, jossa kerrotaan Venäjän alueen kansoista. Sen perusteella Porthan esitteli suomalaisten sukulaiskansat ja suomensukuiset kielet sekä vertaili niitä keskenään (Porthan oli siis mukana luomassa suomalais-ugrilaista kielentutkimusta).¹² Porthan antoi suuren arvon myös Alfred Suuren toimittamille teoksille (9. vs.), joissa on liitteenä tutkimusmatkailija Ottarin maantieteellinen kuvaus Pohjois-Skandinaviasta¹³. Ennen kaikkea hän kuitenkin painotti oikein tulkittujen kirkollisten ja valtiollisten asiakirjojen lähdearvoa.¹⁴

¹⁰ *Chron. episc.*, s. 63–64 = *OO* VI: 73–74; ”Finska folkets läge och tillstånd, vid den tiden, när det först lades under svenska kronans vissa och varaktiga valde”, *Vitt. Hist. o. Ant. Akad. handl.* IV, 1795, s. 1–33 = *OS* V: 1–27, etenkin n. 20, 21, 24 ja 25.

¹¹ *Op. cit.* VI: 79–81.

¹² *Op. cit.* VI: 85–106. Ks. edellä n. 3. Suomensukuisia kansoja esittelevä kohdan liitteeksi (*op. cit.* VI: 99, 110–111) Porthan laati taulukon, jossa on 36 sanaa 15 eri kielellä: latina, suomi, eesti, lappi, tsere-missi (mari), mordva, voguli, votjakki, ostjakki (2 varianttia) permi, syrjäni, tsuvassi, venäjä ja tataari.

¹³ *De antiqua gente Qvenorum* = *OO* IX: 419–43; Myös *Vitt. Hist. o. Ant. Akad. handl.* VI, 1800, s. 37–106 = *OS* V: 52–99. Ks. edellä n. 4.

¹⁴ Porthan ansaitsi Suomen historiantutkimuksen isän nimen siksi, että hän käytti tutkimuksissaan hyvin tehokkaasti keskiajan valtiollisia ja kirkollisia asiakirjalähteitä. Porthanille tärkeitä lähdekokoelmia olivat Erik Benzeliuksen nuoremman toimittamat Vastoviuksen *Vitis Aquilonia* (Upsaliae 1708) ja *Monumenta historica vetera Ecclesiae Sviogothicae* (Upsaliae 1709–1713), Magnus von Celsen *Apparatus ad*

Kriittisen lähdetutkimuksen perusteella Porthan esittää suomalaisten tulon Suomen asutushistoriana.

Tärkein Suomen asutushistoriaa käsittelevä Porthanin teos on tutkielma "Pirkkalaisista" (*De Bircarlis*: 45 sivua ja 11 sivun liite). Se ilmestyi kahdessa osassa väitöskirjoina, joita Porthanin suosikkioppilas Frans Mikael Franzén puolusti v. 1786 ja 1789. Muissa teoksissaan Porthan tavallisesti viittaa siihen nimenomaan Franzénin työnä (mm. *Chron. episc.*, s. 61 = OO VI: 71 "Cfr. Diss. D:ni Franzén de Bircalis, superiore anno hic editae"; *De fama magiae*, s. 8 = OO IX: 273 "Cfr. Diss. Clar. D:ni Franzén de Bircalis"). Kirjeessään J. H. Lidénille 7.8.1787 (*Bref till samtida*, s. 129) Porthan ilmoittaa lähettävänsä väitöskirjan *Dissertatio de Bircarlis*, jossa respondentilla vasta 15-vuotiaalla nuorukaisella on "hyvä osuus". – Teos on kuitenkin niin runsas sisällöltään ja aiheeltaan vaikea, että Porthanin itsensä osuuden täytyy olla merkittävä, huolimatta siitä että Franzén oli erittäin ahkera ja lahjakas nuorukainen. Koska Porthanin keskeinen väite on, että lappalaiset olivat Suomen alkuperäiskansaa, pirkkalaiset lappalaisten verottajina ja "herroina" olivat oiva historiallisen ajan esimerkki siitä, miten lappalaiset ajettiin yhä kauemmaksi pohjoiseen.¹⁵

Teoksen liitteenä on 11-sivuinen sanasto (OO IX: 383–394), jossa on lähes 200 sanaa viidellä kielellä: lappi, suomi, eesti, ruotsi ja saksa (esim. *åive, pää, pea, hufvud, Haupt ja kallo, otza, otsus, panna, Stirn*). Luettelolla Porthan halusi osoittaa, että suomi ja lappi ovat kyllä sukua, mutta puolin ja toisin on myös sanoja, jotka muistuttavat joko ruotsia tai saksaa (esim. lapin *svarot*). Historian aikana kielet ovat siis saaneet vaikutteita toisiltaan. Porthan ei lähde tarkemmin pohtimaan, missä vaiheessa esim. saksan kieli olisi vaikuttanut lappiin. Lisäksi Porthan haluaa osoittaa, että lappi on kaukaisempaa sukua suomelle kuin viro (esim. *pelje, korva, korv, öra, Ohr*).¹⁶ Lapissa ja suomessa on myös yhteisiä sanoja ruotsista, kuten *smakot, maistaa* (OO IX: 368–369).

Suomalaiset muuttivat Suomenlahden yli ja sen pohjukasta aaltolina. Ensimmäisen aallon suomalaiset, joiden kieli on läheistä sukua virolle, kulkivat pitkin Suomenlahden

Historiam Sveo-Gothicam. Sectio prima Bullarii Romano-Sveo-Gothici recensionem sistens (Holmiae 1782) ja ennen kaikkea ns. Turun tuomiokirkon Mustakirja (*Registrum Ecclesiae Aboënsis*, Åbo Domkyrkas Svartbok), jonka Porthan käytännössä löysi keskiajan historiamme päälähteeksi. Ks. Eero Matinelli, Johdanto, OO VI, s. IX–XXXII.

¹⁵ Porthan piti lappalaisista esitelmän Kuninkaallisessa kirjallisuus-, historia- ja antikviteettiakatemiassa ("Lapparne", *handl.* IV, 1795, s. 36–51); ks. OS V: 31–42. Tärkeä lappalaisten tapoja koskeva lähde oli Johannes Schefferus, *Lapponia. Regionis Lapponum et gentis nova et verissima descriptio* (Francofurti 1673), jota Porthan kuitenkin kritisoi, koska Schefferus katsoi lappalaisten polveutuvan suomalaisista. Porthan luotti enemmän Simon Lindheimin tutkimukseen *De diversa origine Finlandorum & Lapponum* (Upsaliae 1759). Sanastoa koskevana lähteenä Porthanilla oli Johannes Ihre, *Glossarium Sviogothicum* (Upsaliae 1769). Porthanin lapin harrastuksiin vaikutti merkittävästi J. Sainovicsin *Demonstratio idioma Ungarorum & Lapponum idem esse* (Hafniae 1770), jonka hän arvioi *Åbo Tidningarin* ensimmäisessä numerossa (ÅT 1771 = OS V: 129–139).

¹⁶ Ks. op. cit. OS V: 35 n. 10, missä Porthan osoittaa, että lappi (saamen kieli) on vain kaukainen suomen sukulainen; lapille läheisempiä ovat mm. tseremissi, mordva ja voguli. Toinen Porthanin suosima esimerkki on suomen *kymmenen*, lapin *lokke*, vogulin *lu*. Ks. myös *Chron. episc.*, s. 81 = OO VI: 99. Porthanin käsityksestä suomen ja saamen suhteesta tarkemmin Kaisa Häkkinen *Auraican* käsillä olevassa numerossa, s. 51–55.

ja Pohjanlahden rantoja, sekoittuivat ruotsalaisiin ja sisämaahan tunkeutuessaan työnsivät lappalaiset edeltään. Toinen aalto, karjalaiset, tuli taas suoraan sisämaahan, Savoan ja Kainuuseen.¹⁷ Tästä johtui, että suomalaiset olivat jakaantuneet Porthanin aikaan ikään kuin kahteen kieleltään ja tavoiltaan erilaiseen kansakuntaan, toisaalta Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Satakunnan, Hämeen ja Pohjanmaan suomalaisiin, toisaalta Karjalan, Savon ja Kainuun suomalaisiin.¹⁸ Lappalaiset joutuivat näiden puristuksessa siirtymään yhä kauemmaksi pohjoiseen. Pohjois-Suomeen ja Pohjois-Ruotsiin työntyivät ensiksi hämäläiset metsästäjät ja kauppiaat, myöhemmin savolaiset ja karjalaiset kaskenpolttajat ja metsänkaatajat. – Porthan ei ehkä ole kaikessa oikeassa, mutta hänen kriittinen metodinsa oli 1700-luvulla uutta luova.¹⁹

Asutushistorian kuvauksen mukana Porthan antaa huolella dokumentoidun ja mielekkään selityksen monille vieläkin kiistanalaisille suomalaisia koskeville käsitteille ja nimityksille.

<u>suomalaisia tarkoittavia nimityksiä</u>	<u>Porthanin tulkintoja</u>
<i>fenni?</i> (<i>femina</i> , <i>k-fen-</i> , ks. <i>kveenit</i>)	lappalaisia
<i>lappi</i> (lappalainen)	noita, ”lepyttäjä” ? ²⁰
<i>suomi</i> , <i>saame</i> , <i>häme</i> , <i>samo-jedit</i> , <i>semlja</i>	”maa”
<i>kveenit</i> , <i>quen</i> , <i>kven</i> , <i>kvän</i> , <i>kainu</i> ,	suom./ruots. erämiehiä
<i>Pirkkala</i> , ” <i>Birkarl</i> ” (” <i>Burg-karl</i> ”)	”kaupunkilainen”, <i>urbis incola</i>
<i>pirkkalaiset</i>	saks./ruots./hämäläisiä kauppiaita

Lappalaiset ja suomalaiset ja heidän kielensä ovat Porthanin mielestä vain kaukaista sukua keskenään. Suomalaiset ja lappalaiset eivät esimerkiksi ymmärrä toistensa puhetta ilman tulkkia. Saamelaiset ovat enemmänkin sukua pohjoisten tundra-alueiden samojeideille. Tacituksen metsästäjäkansa *fennit*, samoin kuin Ottarin *Finnas* (”hvilke jaga om vintern, och fiska om sommaren”), sopii parhaiten kuvaamaan *lappalaisia*.²¹ Suomalaiset ajoivat lappalaiset vähitellen pohjoiseen. Lappalaisten vaikutuksesta eteläisessä Suomessa kertovat lukuisat lappi-alkuiset nimet ja ”lapinrauniot”, joita on varsinkin Pohjanmaalla, mutta myös Pirkkalan alueella ja jopa Viitasaarella.²² Porthan sanoo, että asukkaat eivät uskalla koskea näihin kiviröykkiöihin, koska ne voivat

¹⁷ Porthan on varovainen ajoittaessaan suomalaisten vaelluksia. Käyttämiensä asiakirjalähteitten perusteella hän kuitenkin arvelee, että suomalaisten maahanmuutto tapahtui ennen kolmatta tai neljättä vuosisataa jKr.; op. cit. VI: 106–107.

¹⁸ ... *in binas quasi nationes, & dialecto & moribus notabiliter distinctas* (op. cit. VI: 105). Ks. Juha Manninen, *Valistus ja kansallinen identiteetti: Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta* (Helsinki 2000), s. 235–242.

¹⁹ Porthanin työtä arvioivat positiivisesti mm. E. N. Setälä, ”Dem Andenken Henrik Gabriel Porthan’s”, *Finnisch-Ugrische Forschungen* IV (1904), ja Erkki Itkonen, ”Suomen ja sen sukukielten varhaisempi tutkimus”, *Oma maa* 12 (1962).

²⁰ Porthanin mielestä ”lepyttäjä” (lapin *leppotet*) ei ole sanan ”lappi” etymologia vaan se kuvaannollisesti selittää lappi-noidan toimintaa (*OS V*: 40). Sen sijaan hän pitää Ihren ehdotusta johtaa *lapp* germaanisesta sanasta ”Lopp” tai ”Lupp” (taikuus) mahdollisena (”icke oliklig”).

²¹ *OS V*: 32–34 ja 64.

²² Suomen oloja käsittelevänä lähteenä Porthanilla oli Kristian Linnellin mainio väitöskirja *De Tavastia* (Aboae 1748). Omia havaintoja Porthan oli tehnyt Viitasaarella ja Kristfrid Ganander välitti hänelle lapinraunioita koskevia tietoja Pohjanmaalta, mm. Laihialta (*ÅT* 1782:28 ”Kårt berättelse om de i Laihela sockn i Österbotten befintliga sten- eller ättehögar”) ja Siikajoelta (*ÅT* 1784, s. 339–341).

aiheuttaa jotakin pahaa,²³ t. s. lapinraunio mielletään lapinnoidan raunioksi. Jo vanhaan lappalaisein oli liitetty noitavoimia ja sana ”lappi” tarkoittikin ”noitaa”.²⁴ Lappisanan etymologia ei ole varma, mutta suomalaiset ja virolaiset ovat jo varhain käyttäneet tätä nimitystä; siitä on todisteena, että vanhojen dokumenttien mukaan lappi-alkuisia nimiä, kuten *Lappia* ja *Lappegunda*, oli myös Suomenlahden eteläpuolella

Porthanin mielestä *suomi* ja *häme* -sanojen etymologia on epäselvä; tunnettua kuitenkin on, että lappalaiset kutsuvat omaa maataan ja kieltään *saame*; siis *suomi* ei ole ”suomamaa”, ”suo-maa” eikä ”suomu-maa”, kuten jotkut väittävät, vaan *suomi*, *häme* ja *saame* ovat sama kuin lättien *sem*, ja samojedien *samo*, tai venäjän *semlja*. Siis sanan täytyy merkitä maata, kuten esim. eestiläiset sanovat omasta maastaan ”meie maa”.²⁵

Porthan jättää omaan rauhaansa Adam Bremeniläisen ja muiden selitykset, että suomi olisi ”naisten maa”. Kvinlandia, amatsonien maa, jossa nainen hallitsee (*femina dominatur*), ei mitenkään sovi kuvaamaan villiä pohjolaa! Sanan *kveeni* etymologia on aivan toisenlainen.²⁶ Porthan siteeraa Ihre, Lindahl & Öhrling’in tulkintaa sanalle ’Kainolats’:

”*Kainolats*, *Kainahaljo*, tällä tavoin lappalaiset nimittivät ruotsalaisia ja norjalaisia. *Kainahalja*: ruotsalainen tai norjalainen nainen. – Nimi näyttää saaneen alkunsa suomalaisesta sanasta *Cainho*: helsinglandilainen tai ruotsalainen; tästä *Cainho* kylä: eräs kylä Helsingby Tornion lähetyvillä”.

Tähän Porthan lisää,²⁷ että vaikka ”suomalainen sana *Cainho*” onkin tuntematon, näyttää siltä, että *kainu* ja *kainulainen* tarkoittivat alun perin kveenejä: lappalaiset nimittivät aluksi Ruotsista Helsinglandista tulleita maanvaltaajia ja metsästäjiä ”kainulaisiksi” eli kveeneiksi ja myöhemmin kaikkia Lappiin jokia pitkin tulleita kalastajia, siis myös suomalaisia, hämäläisiä, savolaisia ja jopa karjalaisia samalla nimellä.

Pirkkalaiset taas ovat Porthanin mielestä ruotsalaisten perustamasta Pirkkalasta lähteneitä lappalaisten verottajia.²⁸ Tämän todistamiseen Porthan käyttää lukuisia keskiaikaisia asiakirjalähteitä. Useimmin hän siteeraa Hämeen voudin (*Praefectus Tavastiae*, ”fogothe i Tavasteland”) Maunu Kaasan Turun tuomiokirkolle osoittamaa

²³ Porthanin mielestä tällainen taikauskoinen pelko on säilyttänyt ”lapinrauniot” koskemattomina (*ÅT* 1977: 9 = *OO* XIII: 122).

²⁴ *OS* V: 38–40, n. 16 ja *De fama magiae Fennis attributae* = *OO* IX: 264–283. Noita-tulkinnan tueksi Porthan siteeraa vanhoja sanontoja ja kansanrunoutta, kuten ”Se on koko lappi!” (noituuden taitaja on tosi lappi) ja ”noita saatuja sanoja, joita ennen Lappi lauloi, vihki vanha vierreteli”.

²⁵ *OS* V: 37 n. 12; *de Bircarlis*, s. 7–8 n. g) = *OO* IX: 365–366.

²⁶ *De antiqua gente Quenorum*; *OO* IX: 419–437. Porthan otti lähtökohdaksi Ottarin Skandinavian kuvauksen (*OS* V: 52–99) ja hyväksyi Johannes Ihren, *Dissertatio de Quenlandia antiqua* (*resp.* Olaus Eneroth, Upsaliae 1767), tulkinnat. Porthanin käytössä oli myös Ihre, Lindahl & Öhrling, *Lexicon Lapponicum* (Holmiae 1780) ja tietysti Johannes Schefferuksen, *Lapponia* (edellä n. 15).

²⁷ *Op. cit.*, s. 435 n. g. Myös ”Försök at uplysa Konung Aelfreds geografiska beskrifning” (edellä n. 4), *OS* V: 62–63, n. 75.

²⁸ *De Bircarlis*, *OO* IX: 372–418. Olivatko pirkkalaiset suomalaisia, ruotsalaisia, norjalaisia vai saksalaisia? Pirkkalaisten ”kansallisuudesta” kiistellään edelleen. Ehkä tunnetuin kiistely on 1800-luvulta, jolloin Yrjö Koskinen ja J. A. Lindström taistelivat aiheesta lehtien palstoilla (mm. Yrjö Koskinen, ”Pohjanmaan asuttamisesta”, *Suomi* 17, 1857 [1858], 11–150; J. A. Lindström, ”Om de fordna Birkarlarne”, *Suomi* 20, 1860 [1862], 1–34): Koskisen mielestä pirkkalaiset ovat ehdottomasti suomalaisia, Lindströmin mielestä norjalaisia. Porthanille uskollisen kuvauksen pirkkalaisista antaa A. Wareljus, ”Beiträge zur Kenntnis Finnlands in ethnographischer Beziehung”, *Beitr. zur Kenntnis des Russischen Reiches* 30 (1849) 72–214 (”Die Lappen”, s. 77–109).

lahjakirjettä vuodelta 1390 (*REA* nro 269 = Åbo Domkyrkas Svartbok, fol. 150), jossa on mm. seuraavaa: Maunu Kaasa lahjoittaa Turun Tuomiokirkolle Kantalan tilan Hämeestä kaikkine siihen kuuluvine omistuksineen, paitsi ”*Ikornaskoga och fiskvatn som ligger norr i Bothnen, ok swa the Lappa som under then gardhen varit haffwer*”.²⁹ Porthanin mielestä dokumentista näkyy, että Hämeen kartanonomistajat olivat ottaneet haltuunsa laajoja asumattomia alueita (”erämaita”³⁰) Pohjois-Hämeestä, Satakunnasta ja Pohjanmaalta ja saattaneet veronalaisikseen alueilla vanhastaan metsästelleet ja kalastelleet lappalaiset.

III. Suomalaisten tavat

Teoksessaan *Aboa vetus et nova*, joka on Suomen mutta pääasiassa silloisen Turun ylistys, Daniel Juslenius oli kiitellyt suomalaisia miehiä urheiksi sotureiksi ja ylistänyt heidän taitoaan käydä kauppaa ja jopa heidän ruokansa erinomaisuutta; ja naiset taas olivat etevä kotoisissa askareissaan, heidän käsityönsä ja kudonnaisensa olivat maan mainioita. Suomen kansa kokonaisuudessaan oli Jusleniuksen mielestä luonteeltaan oikeudenmukaista, kohtuuteen taipuvaista, lempeää, vaatimatonta, rehellistä, työteliästä jne., siis kaikin puolin mallikansaa!

Tällainen fennofiilien nationalistinen suomalaisen alkukansan ihannointi oli Porthanille vierasta. Hänen asenteensa on realistisempi. Hänen mielestään ruotsalaisten saapuessa Suomeen suomalaiset olivat yhteiskunnallisesti vielä varsin kehittymättömiä. Kun Porthan valittiin Kuninkaallisen Kirjallisuus-, Historia- ja Antikviteettiakatemian jäseneksi, hän piti vuonna 1788 esitelmän, jossa hän käsitteli Suomen kansan asemaa ja tilaa sen joutuessa Ruotsin vallan alle.³¹ Hän kirjoittaa suomalaisista ja eestiläisistä mm. seuraavaa (suom. Iiro Kajanto):

”Kumpikin kansa oli kotoisissa tavoissaan puolivillien kansojen kaltaisia. Ajattelutavan kovuus, luonteen jurous ja hitaus sekä seurustelutapojen karkeus olivat heille ominaisia, mutta niitä ei voi laskea heidän vioikseen sen enemmän kuin muiden kehittymättömien kansojen. Suomen muinaiset asukkaat kohtelivat vain vähäisellä kunnioituksella ja lempeydellä kauniimpaa sukupuolta, jonka osa tosin kaikkien barbaarien keskuudessa oli kova.”

Porthan kuvaa suomalaisten varhaista yhteiskuntaa kulttuurisanastosta otetuilla esimerkeillä. Suomalaisten luonteeseen kuului tietynlainen kömpelyys ja karskius. Heillä ei ollut esimerkiksi sanaa tanssille vaan jotakin sinne päin eli omaperäinen leikki (*hiippa*). Avioliittotermit olivat hyvin erikoistuneita, siis olo oli perhekeskeistä (*häät, ylkä, sulhainen, morsian, kosio, kaaso, kapiot*). Naisten työ oli raskasta viljan jauhantaa (”päivät pyörin petkeleissä, kiven puussa kiikuttelin”) ja naiset (tyttäret) olivat miehen vallan alla. Porthan antaa esimerkkejä naisen myynnistä miehelle (”Neitojahan myöskenteli, impijähän kaupotteli”... ”Kellen myötihin minua?” ... ”Sinä myötihin minulle,

²⁹ *Chron. episc.*, s. 113 = *OO* VI: 137 n. 86; ja s. 391–392 = *OO* VI: 455 n.352; *De Bircarlis*, *OO* IX: 378–379; ”Lapparne”, *Vitt. Hist. o. Ant. Akad. handl.* IV (1795) 50–51 = *OS* V: 41–42, n. 21.

³⁰ Erämaa, Eremarcken, Lappmarcken, Lapinmaa ovat nimityksiä samalle alueelle (vanhastaan ns. Ylä-Satakunnan ja Rautalammen pitäjän alueet). Ks. esim. K. J. Jalkanen, *Pohjois-Hämeen Erämaat, Asutus ja Olot vuoteen 1620*. Akateeminen väitöskirja, Hämeenlinna 1892. Porthan kuvaa tätä ”erämaata” *ÅT* 1793: 45 = *OO* XIII: 79–81.

³¹ *Vitt. Hist. o. Ant. Akad. handl.* IV (1795) 1–33 = *OS* V: 1–27, myös *Chron. episc.*, s. 69–71 = *OO* VI: 83–85.

kana kaunis kaupittihen”). Kaupan hintana oli mm., että ostajan tuli maksaa neidosta hevonen isälle, lehmä äidille, pari härkiä veljille, uuhi siskolle ja vielä suuri solki veljen vaimolle. Toki kodinpidossa oli edistytty barbaareista ja paimentolaisista; siitä kertovat kankaitten ja kotiesineiden nimet (*sarka, verka, hursti, palttina, aivina; pöytä, rahi, vuode, pata, kasari, sammio, sanko; huhmar, mäntä rasia, lipas* jne.). Ja kyläyhteisökin oli jo alkanut kehittyä pihayhteisöstä (*piha, pirtti, sauna, kota, maja, aitta, riihi, navetta, tarha, talo, kylä, kihlakunda, käräjä*).³² – Tällaisia suomalaiset siis olivat 1200-luvulla. Totta kai myös Porthanin mielestä he olivat kehittyneempiä 1700-luvulla.

Vuonna 1795 ilmestyi Eric Tuneldin Ruotsin Kuningaskunnan maantieteen 7. painos, jonka Suomen Suurruhtinaskuntaa koskevan lähes 300-sivuisen osan tiedot ovat lähes kaikki Porthanilta peräisin:³³

- Siinä ylistetään Suomea luontonsa puolesta hedelmälliseksi ja sijainniltaan hyväksi ja ihanaksi maaksi. – Porthan oli viimeisinä vuosinaan erityisen kiinnostunut Suomen taloudellisesta kehittämisestä ja luonnonvarojen käytöstä.
- Suomalaisia sanotaan luonteeltaan urhoollisiksi. – Suomalaiset olivat joutuneet taistelemaan Venäjää vastaan ja kamppailemaan ruttotautien, nälänhädän ja pakkasien kanssa.
- Peltomaan jako on vielä kesken ja liikenneyhteydet ovat alkeellisella tasolla. Perinteiset Suomen asuttamisen kannalta tärkeät erämaan raivaustavat (kaskenpoltto, tervanpoltto, hirrenveisto, päreet ja savupirtit) ovat vielä laajalti käytössä, mutta nyt ne hidastavat talouskehitystä.
- Suomalaiset ovat ulkonäöltään, tavoiltaan ja pukeutumiseltaan venäläisten kaltaisia – muistutuksena suomalaisten itäisistä juurista.

Toivo Viljamaa, professor emeritus
toivo.viljamaa@sci.fi

Lähteet

Porthan, Henrik Gabriel

OO = Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia. Edidit Porthan-Seura. I–XIII. Turku 1939–2007.

OS = Henrici Gabrielis Porthan Opera selecta – H. G. Porthans skrifter i urval, I–V. Utg. af Finska Litteratursällskapet, Helsingfors 1859–1873.

VT = Porthan, H. G., Valitut teokset, käännös Iiro Kajanto. SKS, Helsinki 1982.

Porthan, H. G., Suomalaisesta runoudesta, käännös Iiro Kajanto. SKS, Helsinki 1983.

Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida, ed. Ernst Lagus. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1898.

Muut

Juslenius, Daniel, *Aboa vetus et nova* (praes. J. Munster). Aboae 1700.

Daniel Juslenius: Vanha ja uusi Turku, suom. Tuomo Pekkanen ja Virpi Seppälä-Pekkanen. SKS, Helsinki 1988.

REA = Registrum Ecclesiae Aboënsis (Åbo Domkyrkas Svartbok).

ÅT = Åbo Tidningar: Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo 1771–78, 1782–85, Åbo Nya Tidningar 1789–99, Åbo Tidning 1800–03.

³² Op. cit., *OS* V: 15–17, n. 25–27.

³³ Tuneldin maantieteen Suomea koskeva osuus on tärkeimmiltä osiltaan julkaistu nyt *Opera omnia* -sarjan osassa XIII: 272–346; ks. myös Allan Tiitan Johdanto / Inledning, *OO* XIII, s. XXIII ff., LIV ff.